

Člani SED, Zgodovinskega društva Ormož in domačini iz Cerovca in bližnje okolice na odkritju spominske plošče.

Foto: Anja Serec Hodžar, Cerovec Stanka Vraza, 21. 9. 2013

Zborček udeležencev strokovne ekskurzije.

Foto: Anja Serec Hodžar, Sv. Jurij ob Ščavnici, 21. 9. 2013

STROKOVNA ESKURZIJA V PRLEKIJU

Letošnja jesenska strokovna ekskurzija nas je 21. septembra 2013 vodila v Prlekijo. Ne na trgatev, ki jih v tistem času tam ni manjkalo, ampak na odkritje spominske plošče Stanku Vrazu in potepanje po okoliških gričih in ravninah. Pridružili sta se nam tudi dve članici Hrvaškega etnološkega društva.

Slovensko etnološko društvo je bilo prvo v Sloveniji, ki je Stanku Vrazu na rojstni hiši postavilo spominsko ploščo in mu s tem priznalo pomen njegovega dela za slovensko etnologijo, folkloristiko in širšo kulturo. Leta 1981 odkrita tabla se je sčasoma poškodovala, ob obnovi fasade hiše pa je bila odstranjena. Ker se seveda pomen Vrazovega dela v tem času ni zmanjšal, prav nasprotno, tudi v Sloveniji končno dobiva primerno veljavo v širšem krogu, smo se v Slovenskem etnološkem društvu odločili, da tablo ponovno postavimo. Ponovna postavitve table je bila vključena v program društva že leta 2012, ko naj bi društvo sodelovalo v čezmejnem projektu Operativnega programa IPA Slovenija–Hrvaška 2007–2013, ki ga je prijavil Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU. Ker pa se ocenjevanje prijave projekta še ni začelo, smo se v društvu odločili, da tablo postavimo prej. Strokovno ekskurzijo smo začeli v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož, Enoti Ormož, kjer nas je sprejela vodja enote Nevenka Korpič. Skozi nove prostore v grajski pristavi nas je vodil mag. Branko Lamut. Pot smo nadaljevali proti Cerovcu Stanka Vraza, kjer nas je že čakal gostitelj, sedanji lastnik rojstne hiše Stanka Vraza, Zlatko Vraz. Ob članih Slovenskega etnološkega društva so se odkritja plošče udeležili tudi domačini iz Krajevne skupnosti Ivanjkovci. Poleg predsednice SED so spregovorili tudi predsednica KS Ivanjkovci, Slavica Rajh, predsednik Zgodovinskega društva Ormož, Tonček Luskovič, in podžupan občine Ormož in državni svetnik Branko Šumenjak. Slavnostni govornik je bil dr. Marko Terseglav, njegov govor objavljamo v nadaljevanju

Društvenih strani *Glasnika SED*. Po slovesnosti smo si v Ljutomeru ogledali Muzej Ljutomerski kasač, skozi katerega nas je vodila soavtorica postavitve, zgodovinarica Monika Čuš. Sprehodili smo se skozi zgodovino kasaškega športa na Slovenskem in hleve Ljutomerskega hipodroma.

Po intenzivnejšem poglobljanju v skrivnosti prleške kulinarike smo se po robu Slovenskih goric, s katerega smo opazovali ravnico Murskega polja in pokomentirali razlike med ravninskim in gričevnatim delom Prlekije, odpeljali proti Sv. Juriju ob Ščavnici. Najprej smo ob pogovoru o vaških grbih, prleškem karakterju in kmečki zavesti prišli v Precetince, kjer smo si ogledali največjo hišno kapelo v malonedeljski župniji, posvečeno Mariji Kraljici rožnega venca. Pomembna je zaradi dveh kamnitih plošč, ki ju je izklesal kamnosek Lovrenz Worko (Lovrenc Borko), bolj znan kot kamnosek bogatih kamnitih portalov kmečkih hiš v Bolehnečicah, Drakovcih in Ključarovcih pri Ljutomeru. Pri Sv. Juriju ob Ščavnici nas je pozdravil in vodil po novi Kocbekovi dvorani župan Anton Slana. S pomočjo njegove predstavitve smo začutili društveni utrip občine, ki je kraj Antona Korošca, Bratka Krefta in Edvarda Kocbeka ter drugih oseb, ki so na različne načine vplivale na širši politični, družbeni in kulturni razvoj kraja. Občina je znana tudi po ohranjanju vaških grbov in pustni prireditvi Vedra.

Pot na Staro Goro nas je peljala mimo Sovjaka, vinogradniško vas na sedmih *vrhah*, ki so jih imeli v lasti bogatejši okoliški kmetje, po drugi svetovni vojni pa v večini viničarji in želarji.¹ V Sovjaku je še veliko ohranjenih lesenih viničarij in vinogradni-

1 Želar = kajzar, nar. vzhodnoštajersko; želarija = majhno posestvo, kajža.

* Anja Serec Hodžar, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., strokovna sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: AHodzar@zrc-sazu.si; Jelka Pšajd, univ. dipl. soc. kult. in etnol. in kult. antrop., višja kustodinja, Pomurski muzej Murska Sobota, 9000 Murska Sobota, Trubarjev trg 4, E-naslov: jelka.psjajd@pomurski-muzej.si

ških objektov z okrašenimi prešami; še vedno stoji vinogradniški objekt z zidovi, opletenimi iz šibja in ometanimi z ilovico. Na Ženiku je svoje ljubiteljsko zbiranje začel Jože Čuš st., njegov sin Jože Čuš ml. pa je predmete etnološke, zgodovinske in arheološke vrednosti dal TD Sv. Jurij ob Ščavnici. Na ogled so v stari šoli na Stari Gori, ogledali pa smo si jih pod vodstvom dveh

lokalnih vodičev. Zbirka hrani nekaj enkratnih predmetov (npr. *snejina omarica*) in je tematsko urejena ter evidentirana. Stara Gora je turistično zanimiva še po rekonstruiranem lesenem mlinu na veter in bogato okrašeni baročni cerkvi Sv. Duha. Od tam nas je pot vodila nazaj v Ljubljano.

PREMIERA IN REPRIZA

Slavnostni govor ob odkritju spominske plošče Stanku Vrazu¹

Najbrž so premiere slovesnejše, reprize pa malo manj, a ob misli na še nedopovedano in še ne povsem razumljeno pomembnost Stanka Vraza v naši kulturni zgodovini mora biti vsak dogodek, povezan z njim, tudi današnja repriza, nadvse slovesen. Premiero smo imeli leta 1981, ko smo slovenski etnologi na tej hiši odkrili prvo slovensko spominsko ploščo začetniku folkloristične in etnografske misli pri nas – Stanku Vrazu. Takrat smo se slovenski in hrvaški etnologi zbrali v Ormožu na prvih slovensko-hrvaških etnoloških paralelah in ob 130-letnici Vrazove smrti. Pred dvema leti, ob 30-letnici paralel, sem obiskal prenovljeno Vrazovo rojstno hišo in takrat z grozo opazil, da naše plošče ni več, a vesel ugotovil, da se je slovenska humanistična srenja prebudila, saj je na obnovljeni hiši sijala nova, večja spominska plošča, ki jo Stanku Vrazu postavilo Zgodovinsko društvo Ormož. Zvedel sem, da so prav oni shranili našo, že od časa načeto tablo. Danes pa je tu nova plošča, za kar gre zahvala SED, Ormožanom in sedanjim lastnikom Vrazove domačije. Vsem velika hvala. Kaj nas je vodilo takrat in kaj nas vodi danes, da se hvaležno spominjamo in s tablo obeležujemo Vrazovo ime, bom na kratko povzel iz razmišljanj, ki smo jih takrat v Ormožu javno predstavili, ta razmišljanja pa so aktualna še danes.

Če se je herderjanstvo 18. in 19. stoletja takratne slovenske kulturne srenje dotaknilo predvsem čustveno in iz rodoljubnih pobud, pa pri Vrazu opazimo premik, saj je narodnostno-prebudniškemu značaju zbiranja slovenskih folklornih in etnografskih prvin dodal še splošno slovansko dimenzijo. A kar je najpomembnejše, je to, da je folklorno-etnografske elemente ob zbiranju začel tudi preučevati, jih primerjati z elementi drugih narodov. Ni mu zadostovala le romantična vzhičenost nad »ljudskim blagom«, ampak je začel slediti in preučevati še teoretične misli o t. i. narodovi kulturi. Začel se je razvijati v teoretika folkloristične misli. Poleg tega, da je bil v začetku tridesetih let 19. stoletja v Sloveniji edini, v katerem se je v polni meri odzvala slovanska sodobnost, je v tistem času v Sloveniji tudi največ vedel o »konstelaciji slovanskih plemen kot samostojnih narodov«. Teoretična osveščenost in znanje sta mu omogočila, da je začel kritično vrednotiti evropske zbirke ljudskih pesmi in spoznavati

njihovo znanstveno vrednost in pomen. Trdili bi lahko, da ga je ob tem preveval nek ekstatičen zanos in se je ljudskim pesmim posvečal še bolj kot pa svojim lastnim. Sledil je Herderju in njegovim naslednikom, torej tezi, da sta historija in etnografija pred estetiko ljudskih pesmi, kar je bilo vsaj v takratnem slovenskem prostoru nekaj nezaslišanega. Zato mu je bilo jasno, da je treba nabrane ljudske pesmi objavljati, kot je zapisal v uvodu svoje zbirke *Narodne pesni ilirske*, da je treba slediti znanstveni resnici, »kero terjata od takih knjig historia in ethnographia«. Ob tem pa je prvi opozoril tudi na komparativne analize, za katere v svoji zbirki ni imel prostora, a kljub temu ima njegova zbirka že znanstven značaj.

Vraz je prvi uporabil pri nas termin etnografija, ne le v svoji zbirki *Ilirskih narodnih pesmi*, ampak tudi v študiosni razpravi za Šafarika *Geo-etno- in topografski pregled Slovanov na Štajerskem*. Iz poglavja o etnografskem pregledu lahko zaslutimo, kaj je Vraz štel k etnografiji, in vidimo, da se njegov pogled ujema s takratnimi poskusi definiranja etnografije oz. etnologije. Da, tudi etnologije, saj jo omenja v pismu Prešernu. Prešerna sicer etnološko ni razsvetlil, je pa dal teoretično osnovo poznejšim etnološkim raziskovalcem. V slovenski etnologiji šestdesetih in sedemdesetih let se je v raziskavah uveljavil tudi termin način življenja, ki ga prav tako lahko zasledimo že pri Vrazu. Ta torej v 19. stoletju ni bil le sentimentalni rodoljub in estet, ampak tudi s teorijo in z izkušnjami podprt etnograf, ki ga je zanimalo tudi gospodarstvo ljudi, njihove navade, medicina, poznavanje vremena, ljudska prehrana ipd. Njegova etnografska širokost se kaže tudi v pismu Korytku, ko pravi, da je pri zbiranju ljudskih pesmi treba najprej dobro poznati ljudske običaje, miselnost in preostalo. Veliko tega se dobi že v pesmih samih, poleg tega pa se je Vraz dobro zavedal, da ljudske pesmi živijo in se jih zato lahko preučuje le v nekem kontekstu, ki mu še danes pravimo etnološki kontekst oz. življenjski kontekst. Pesmi in šege so mu pomenile enoto, kar je bilo nekaj svetlobnih let pred schlegeljanško estetsko teorijo.

Vraz je bil tudi neumoren terenski raziskovalec in popotnik. Vse je beležil, zato njegovi objavljeni potopisi nosijo sugestivne poglede o ljudskem pesništvu in etnografskih elementih. Žal je veliko Vrazovega etnografskega gradiva s potovanj še nepreučene in neobdelano čaka v Zagrebu. Svojo teoretično ozaveščenost in tudi kritičnost lahko razberemo iz njegovih prispevkov v

¹ Odkritje druge spominske plošče Stanku Vrazu je bilo del strokovne ek-skurzije SED v Prlekijo, 21. 9. 2013, o čemer podrobneje poročata Anja Serec Hodžar in Jelka Pšajd v predhodnem članku (op. a.).